

Zandhagedis. Foto: Ad 't Hart.

De zandhagedis (*Lacerta agilis*) op de Slikken van Voorne e.o.

Door: Theo Briggeman.

Inleiding.

De NHD doet sinds 2018 onderzoek naar het voorkomen van de zandhagedis (*Lacerta agilis*) in het duingebied van Voorne. Dat gebeurt op verzoek van RAVON en het Zuid-Hollands Landschap. Vanaf 2018 zijn in delen van de Duinen van Oostvoorne vaste routes gemonitord op basis van de Handleiding voor het monitoren van reptielen. Het betrof vooral gebieden die recent waren ontdaan van veel begroeiing. De soort is een doelsoort voor de Natura 2000-gebieden op het eiland en is sinds 1973 een beschermde diersoort. Ze staat op de Rode Lijst en geniet Europese bescherming op grond van bijlage IV van de Habitatrichtlijn. De soort is ook beschermd op grond van de Wet Natuurbescherming.

De zandhagedis zit op Voorne op het randje van haar verspreidingsgebied. Ten noorden van Voorne kwam de soort tot voor kort vrij algemeen voor. Ten zuiden van Voorne wordt de zandhagedis mondjesmaat op Goeree gezien. Recent lijkt de populatie daar weer op te leven en zijn er zelfs

juvenile beesten waargenomen. Zuidelijker komt de zandhagedis niet voor. Daar leeft de levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*). De zandhagedis komt vooral voor op open, droge en met name zandige terreinen, zoals duinen en heidevelden.

Het voedselpakket van de zandhagedis varieert als gevolg van de wisselende beschikbaarheid van prooidieren, gedurende het seizoen en als gevolg van verschillende terreintypes. Het bestaat vrijwel uitsluitend uit geleedpotigen, zoals spinnen, cicaden, sprinkhanen, vliesvleugelige insecten, kevers en vlinders en hun rupsen. Ook pissebedden, loopkevers, vuurwantsen, lieveheersbeestjes, wespen, bijen en mieren staan op het menu.

Bij een onderzoek in 1976 aan uitwerpselen in de duinen van Voorne bleek het merendeel van het dieet te bestaan uit snuitkevers (25%), spinnen (19%), vliegen (14%), haantjes (11%), kniptorren (5%), wantsen (4%) en sprinkhanen (4%). Op hun beurt worden

zandhagedissen gegeten door roofvogels (buiserd/torenvalk), uilen, kraaien, egels, huiskatten en vossen.

Reductie van de populatie.

Op landelijk niveau gaat het vrij voorspoedig met de zandhagedis. De populatie nam tot voor kort toe. Op sommige plaatsen echter neemt de populatie inmiddels ook af, onder andere in de heidegebieden in het oosten van het land.

Op Voorne is er al jaren sprake van een aanzienlijke achteruitgang van de populatie. In Voornes Duin (in beheer bij Natuurmonumenten) is lange tijd sprake geweest van een redelijk talrijke populatie. Vanaf 2005-2007 begonnen de aantallen echter te dalen. Vanaf 2018 is de populatie sterk gedaald. Er resteert nog maar een fractie van het aantal dieren dat ooit werd waargenomen. De populatie herstelt ook niet werkelijk, ze lijkt zelfs nog meer achteruit te gaan.

Herstelprojecten nabij de Vogelpoel (Breede Water) en de Pan (Quackjeswater) hebben daarin geen wezenlijke verbetering gebracht.

Eenzelfde beeld doet zich in de Duinen van Oostvoorne (in beheer bij ZHL) voor (Bakenvallei, Bootpad, Sikkesslag, Kaapduin, Reigersnest). In 2007 leverde een monitoring van een deel van dit gebied nog 33 hagedissen op (*Van Stralen 2007*), maar in de jaren erna daalde het aantal waarnemingen gestaag (*Briggeman 2019*). Zo verdween de soort zo goed als helemaal uit het Quackgors, rond het A.J. Bootpad, Kaapduin en het Reigersnest.

Die teruggang van de populatie is het gevolg van de milieuverontreiniging (stikstof en CO₂ depositie), met het dichtgroeien van het duingebied met bomen en struiken als gevolg. Ook een flinke vergrassing c.q. "vermossing" treedt op. Opengemaakt terrein groeit bovendien vrij snel weer dicht. Het is dweilen met de kraan open.

Maar ook door het verdwijnen van de dynamiek uit het gebied als gevolg van de aanleg van de Eerste en Tweede Maasvlakte (verminderde salt spray, minder wind) en het verdwijnen van het konijn als gevolg van een tweetal ziektes, beïnvloedde de habitat van de zandhagedis meer en meer.

In 2023 is er in het hele duingebied tot eind juli sprake van 10-15 waarnemingen. In 2022 werd op de parkeerplaats nabij het restaurant Aan Zee in Oostvoorne een kleine populatie gevonden. Opvallend is dat er in 2023 sprake lijkt te zijn van meerdere exemplaren in de gebieden waar herstelprojecten in de Duinen van Oostvoorne en nabij de Vogelpoel (Voornes Duin) zijn uitgevoerd (bron: Waarneming.nl).

Voorkomen op de Slikken van Voorne en omgeving.

Uit een niet uitputtende inventarisatie in 2005 bleek dat de zandhagedis regelmatig op de Slikken van Voorne werd aangetroffen. De hagedissen werden vooral langs en op de zeereep waargenomen. Een exemplaar werd midden op het vlakke, open, strand gezien (Lensink et al 2007). In die tijd werd de soort regelmatig op de Westplaat en ook op de nabij de Slikken gelegen Brielse Gatdam waargenomen. In kleine poelen op het toenmalige schor trof men toen ook rugstreeppadden aan (Lensink et al 2007). Deze pad wordt blijkens meldingen op Waarneming.nl ook nu nog in het gebied waargenomen, o.a. nabij de Brielse Gatdam.

In de periode 2008-2023 zijn er in totaal 41 exemplaren op de Slikken en omgeving (inclusief Brielse Gatdam en zeereep) waargenomen. Op een korte opleving in 2011 na (14 waargenomen exemplaren) worden jaarlijks 1-4 exemplaren vastgesteld. In 2023 werden er tot het moment van schrijven van dit artikel (eind juli 2023) 3 exemplaren waargenomen op de Slikken zelf. Op de Brielse Gatdam en de zeereep (Inspectiepad e.o.) werden eveneens enkele exemplaren gezien.

De verschenen Soortbeschermingstoets (Pondera & Arcadis 2022), naar aanleiding van de voorgenomen aanleg van wind-energiekabels op de Maasvlakte2, maakt eveneens melding van het voorkomen van de zandhagedis, zowel ten noorden als ten zuiden van de Noordzeeboulevard. In het laatste geval dus op de Westplaat, onderdeel van de Slikken van Voorne. De in het kader van een MER-rapport opgemaakte rapportage maakt voor 2021 melding van drie waarnemingen (NDFP 2021). Inmiddels heeft dat ertoe geleid dat de afgegeven vergunning/ontheffing op grond van de Natuurbeschermingswet voor de aanleg van de kabels, verschillende mitigerende maatregelen bevat. De NHD is daar nauw bij betrokken geweest.

Discussie.

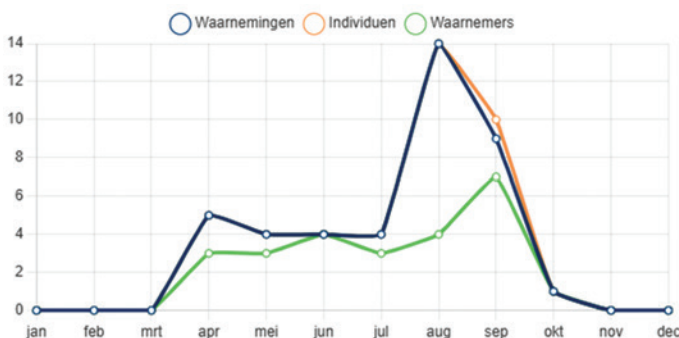
De zandhagedis komt in beperkte aantallen voor op de Slikken van Voorne en omgeving (inclusief Brielse Gatdam en de zeereep van de Duinen van Oostvoorne). Ook in de Duinen van Oostvoorne en Voornes Duin is dat het geval. De door het Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten in de winter van 2022-2023, en eerder uitgevoerde herstelprojecten, beogen in deze duingebieden een beter leefgebied voor de zandhagedis te bewerkstelligen. De door stikstofdepositie veroorzaakte verzuuring en verhouting van deze gebieden zouden op deze wijze tegengegaan moeten worden.

In de duinen van Oostvoorne zijn in 2023 tot nu toe meer waarnemingen van de zandhagedis gedaan dan in de jaren daarvoor. O.a. in de Bakenvallei, rond het Inspectiepad en in het gebied rond het A.J. Bootpad zijn weer hagedissen waargenomen. Ook op de Slikken van Voorne zijn weer zandhagedissen gezien, dit in tegenstelling tot enkele jaren daarvoor. Afgewacht moet worden of dat beeld een structureel karakter zal krijgen. Zolang de oorzaak van bijvoorbeeld de stikstof- en CO₂ – depositie niet structureel wordt opgelost, blijft het dweilen met de kraan open. Ook de schrikbarende achteruitgang van sommige insectensoorten (dagvlinders, zweefvliegen, etc.) is daarmee nog niet weggenomen.

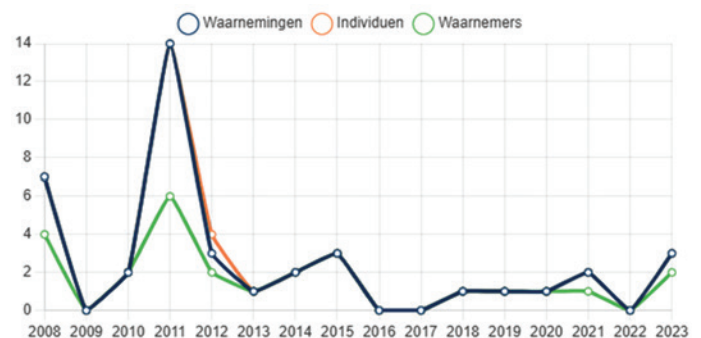
Een andere vraag die rijst is of de toenemende aantallen vossen op de Slikken van invloed zijn het voorkomen van de hagedissen. Bekend is immers dat de vos ook op de zandhagedis predeert. De NHD zal de ontwikkeling van de zandhagedis de komende jaren in een aantal herstelprojecten nauwgezet blijven volgen. RAVON zal in dat verband ook een DNA-onderzoek entameren. Het zou goed zijn ook de Slikken van Voorne structureel op het voorkomen van de zandhagedis te inventariseren, en daar de invloed van de vos bij te betrekken.

Literatuur

Briggeman, Theo (2020), *De zandhagedis op Voorne. Jaarboek 2019*, pag. 52-54. KNNV afdeling Voorne.
Hart 't, Ad (2023). *Uit de schatkist van Voorne: de Zandhagedis*. www.voorne-maasvlakte.nl/uit-de-schatkist-van-voorne-de-zandhagedis.
Leeuwen van, B.H. & J.C.M. van de Hoef (1976), *Onderzoek naar de oecologie en populatie-dynamica van de zandhagedis (Lacerta agilis L.) in de duinen van Oostvoorne*. Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Leersum.
Lensink, B. et al (2007), *De Slikken van Voorne, Ontwikkelingen in een uniek natuurgebied 2003-2006*. KNNV afd. Voorne & Stichting Zuid-Hollands Landschap, pag. 79-80.
Pondera & Arcadis (2022). *Soortenbeschermingstoets Net op zee IJmuiden Ver Gamma*, pg. 130-131.
Stralen van, Ferry (2007), *Monitoring van de zandhagedis 2007. Persoonlijk verslag*.
Zuiderwijk, A. (2007), *Zandhagedissen op Oostvoorne. De BVD-excursie voor Zuidhollandse monitorders*. Nieuwsbrief 39 Meetnet Reptielen, pag.7.

Grafiek 1: aantal waarnemingen, individuen en waarnemers van de zandhagedis per maand op de Slikken van Voorne e.o. in de periode 2008-2023. Bron: Waarneming.nl d.d. 27 juli 2023. De piek van de waarnemingen vindt plaats in de maanden augustus-september.

Grafiek 2: totaal aantal waarnemingen en individuen van de zandhagedis per jaar op de Slikken van Voorne e.o. in de periode 2008-2023. In totaal: 40 waarnemingen en 41 individuen. Bron: waarneming.nl d.d. 27 juli 2023.